

TRADUCCIONS DEL CATALÀ, AVUI.
DADES I REFLEXIONS
(Conferència inaugural)

És un honor per a mi que m'hàgiu convidat a participar en aquest XIVè col·loqui de l'AILLC, una part del qual s'ocupa dels contactes internacionals de la literatura catalana i, doncs, de la traducció, que ha centrat una bona part de la meua dedicació. Sobretot la pràctica de la traducció. Però a conseqüència d'aquesta pràctica m'he interessat també pel seu estudi teòric i per les circumstàncies que acompanyen tant la traducció al català com del català, si bé és un camp, aquest últim, al qual m'acosto amb més interès que competència. El resultat, doncs, serà inevitablement miscel·lani, amb aspectes potser parcials, desiguals els focus d'atenció. Més que una informació exhaustiva, espero suggerir alguns centres d'interès en la investigació de la traducció del català i de les seves circumstàncies. Per altra banda, algunes ponències i comunicacions vostres, ja en aquest congrés, completaran i rectificaran les meves afirmacions.

Una primera part exposarà les xifres sobre traduccions del català en períodes recents, i sobretot en el comprès entre 1998 i 2003, segons les darreres dades respectives, i harmonitzades en aquell moment, de l'Institut Ramon Llull i del Govern de les Illes Balears, completades amb les proporcionades per informants de la Catalunya Nord i del País Valencià, més flexibles temporalment. A la segona part procurarem completar algunes informacions, més enllà de les dades esmentades i de les dates que limitaven els catàlegs precedents, amb exemples i circumstàncies de traduccions a llengües concretes i d'autors amb una projecció àmplia els últims anys, segons els treballs i informadors diversos que he pogut consultar, en un diguem-ne viatge per les traduccions del català Europa enllà, fent escala des de França a l'Europa Central i de l'Est, sense descartar informacions que em pervinguin d'altres països. La tercera part tractarà de la promoció de les traduccions, en general, de les estratègies que ja s'estan aplicant i d'alguna actuació que conec de més a prop, per acabar amb algunes consideracions finals. Els agraïments i la bibliografia, a la fi del treball, donen compte dels mitjans que han fet possible aquest viatge.

1. XIFRES

Tot i les limitacions de la democràcia actual i la fragmentació autonòmica del territori, el català té una visibilitat pública i uns recursos oficials que permeten una situació esperançadora. Segons dades de la Institució de les Lletres Catalanes (1997), «del 1977 al 1996 es van traduir 1.036 obres de literatura catalana a d'altres llengües». Xifres que abracen anys posteriors indiquen que, entre 1993 i 1998, 294 obres catalanes van ser traduïdes a 24 llengües, des de l'espanyol, francès, italià i grec fins al xinès i el japonès, passant pel galleg, basc, provençal, serbocroat, búlgar i romanès entre d'altres. Entre els autors del segle xx, Mercè Rodoreda, Salvador Espriu, Joan Perucho, Josep Pla, Montserrat Roig, Manuel de Pedrolo, Quim Monzó, Isabel C. Simó i Jesús Moncada, van ser els més traduïts, i Lluïl, el *Tirant i Curial e Güelfa* van comptar amb noves traduccions. Bones versions de poesies de Riba, Carner, Foix, Martí i Pol, Brossa, Calders, Ferrater i Parcerisas van ser també assequibles per al lector estranger (Mallafre, 2000). La presència catalana és perfectament comparable a la d'altres llengües de cultura.

Després de recordar aquests antecedents, reprenc la informació sobre dades globals d'anys posteriors, publicades des de Catalunya i de les Illes Balears. Per al País Valencià no sembla que sigui fàcil trobar-ne d'oficials i m'atenc a les informacions personals rebudes. De la Catalunya Nord, a banda de les que s'han traduït en editorials del Principat, consten algunes obres traduïdes al francès. Els catàlegs de l'Institut Ramon Llull (s. d.) i del Govern de les Illes Balears (2003) recullen pràcticament les publicacions d'un mateix període, el segon centrat en els autors illencs. Cal advertir que es tracta de llibres, i a ells em limitaré en general en aquest estudi, encara que pugui donar notícia d'algunes altres mostres. Però no m'endinso en les publicacions en revistes estrangeres, publicacions universitàries, d'associacions d'escriptors, etc., de vegades molt interessants, imprescindibles per a tenir ben en compte la presència de la llengua catalana a d'altres països i que caldria ajudar i difondre, però amb problemes de distribució, de projecció molt desigual i no sempre fàcils de localitzar. Intento aproximar-me a llibres de distribució normal. El nombre de traduccions correspon, naturalment, a un nombre d'obres més reduït, perquè la mateixa obra pot estar traduïda a diverses llengües. També cal dir que es tracta dels llibres registrats per aquestes institucions, que han rebut generalment subvencions. Pot haver-hi llibres que s'hagin publicat per lliure o que no hagin estat recollits, obres de teatre o de característiques especials que han seguit camins més particulars. Però les dades enregistrades permeten donar una visió, si no exhaustiva, prou acurada.

Catalunya (1998-2003)

Des de l'Institut Ramon Llull, encara amb seu a Barcelona i a Palma en aquell període, ens arriben les dades dels anys 1998 a 2003. Segueixen la línia de la Institució de les Lletres Catalanes, de catàlegs anteriors que ja hem citat.

Apareixen 401 llibres en 24 llengües (Vegeu taula 1). Amb més de deu obres hi ha el castellà (molt per endavant de les altres), el francès, l'alemany, el romanès, el gallec, l'anglès, l'italià i el portuguès, per aquest ordre.

Illes Balears (1999-2003)

Al catàleg del Govern de les Illes Balears (2003) consten 86 llibres en 12 llengües (vegeu també la taula 1). Una cinquantena de traduccions coincideixen amb les del catàleg anterior, per la participació compartida a l'IRL de les dues comunitats, en aquells anys. Amb més de deu obres hi ha el castellà, l'alemany, el romanès, el gallec i el francès, també per aquest ordre.

Entre tots dos catàlegs, a part d'autors inclosos en les antologies, trobem consignats 127 autors (i tres editors-antòlegs explícits) dels quals s'ha traduït alguna obra a d'altres llengües (vegeu taula 2). Amb deu o més traduccions i per aquest ordre hi ha Quim Monzó (15), Ramon Llull (14), Baltasar Porcel (13), Albert Salvadó (13), Mercè Rodoreda (12), Blai Bonet (11), Josep Pla (11), Carme Riera (11), Joan Brossa (10) i Carles Duarte (10). Com veiem, Llull continua essent el gran clàssic traduït i Rodoreda és a totes les llistes.

No fa estrany que hi hagi un nombre de llibres més gran al primer catàleg amb inclusió de tots els territoris de parla catalana, on es deixa sentir, però, el pes del nombre i la producció d'editorials barcelonines. No és superflu indicar algun altre aspecte, potser normal, però que seria interessant d'explorar, com un exponent de tot un seguit de relacions entre els diversos Països Catalans. El primer catàleg, tot i la major representació dels autors del Principat, reflecteix una voluntat més generalitzadora del conjunt de la literatura en llengua catalana, mentre que el catàleg del Govern de les Illes Balears se cenyeix a autors d'allí (si bé alguns només consten al primer, segurament per la seva vinculació a editorials barcelonines). La relació institucional en aquell període afavoreix, en el primer catàleg, la presència d'autors de les Illes sobre la dels valencians, dels quals hi trobem, tanmateix: Vicent Andrés Estellés, Pere Duch, Joan Fuster, Joanot Martorell, Josep Piera, Isabel C. Simó i Rodolf Sirera. Se n'inclouen dos de la Catalunya Nord: Jordi P. Cerdà i Jep Gouzy. Els autors illencs estan marcats amb un asterisc a la graella i els que només es troben al segon catàleg són: Joan Alcover, David Guinard, Isidor Marí, Pere J. Mascaró, Josep Massot, Antoni Palerm i Ponç Pons, alguns per assaigs o llibres de divulgació balear.

País Valencià

Tal com he dit, no tinc un catàleg d'obres com els de Catalunya i les Illes, i els amics consultats, de l'IEC, de l'AVL, d'editorials valencianes, tampoc no me n'han sabut donar raó, si bé m'han fornit dades o m'han adreçat a les fonts adequades. Per les dades que he recollit, des del País Valencià hi ha 33 traduccions a nou llengües en els deu o dotze anys anteriors a 2004 (vegeu taula 3). Totes les traduccions modernes són de narrativa. Poso a la prosa novel·les i tractats.

Hi ha algunes traduccions al castellà de Joan Fuster, de Pere Duch, però dedueixo que no hi ha gaire activitat editorial «normal», és a dir que tracti els textos valencians com a traduïbles. Alguna cosa en puc treure, encara que necessàriament incompleta, en dues direccions: la tasca de les editorials diguem-ne comercial i la tasca, rigorosíssima i important, de les universitats, si bé amb la limitació d'una projecció al món universitari.

Pel que fa al primer aspecte, dec la majoria de les dades a Josep Antoni Fluixà. No repeteixo les traduccions d'autors valencians que ja consten al catàleg de l'IRL. Dels projectes sorgits de la Universitat d'Alacant, me n'ha informat Vicent Martines, impulsor, des de l'Institut Virtual Internacional de Traducció (IVITRA), de dos projectes de recerca: «Edicions, digitalitzacions i traduccions d'obres valencianes» (on s'inclouen autors de tot l'àmbit lingüístic com Eiximenis i Muntaner, Metge o Cristòfor Despuig) amb el patrocini de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, i un altre sobre traducció de grans obres literàries europees. Martines subratlla que tots dos projectes contemplen la traducció de clàssics nostrats (medievals, moderns i contemporanis) a diverses llengües, la digitalització de les traduccions preexistents, la realització de concordances i lematitzacions (multilingües), i l'edició digital i/o en paper. No podia deixar de citar una activitat traductora de primer ordre impulsada des del País Valencià. Ignoro si n'hi ha d'altres del mateix abast pel que fa a traduccions, si bé els projectes i la tasca traductològica de les universitats dels Països Catalans que s'hi dediquen és creixent i d'un interès reconegut.

Catalunya del Nord

La producció en català hi és limitada i, lògicament, la traducció de llibres en català encara ho és més. Les poques que hi ha ho són al francès. Deixant de banda els llibres bilingües, amb finalitats didàctiques i majoritàriament d'història, com els de l'Editorial del Trabucaire, que han estat traduïts al francès, Joan Peytaví m'introdueix en una llista limitada als autors següents, de qui s'ha traduït una obra literària (dues en el cas de Jordi P. Cerdà i J. L. Lluís): Pau Berga, Joan Daniel Bezsonof, Jordi Pere Cerdà, Patrick Gifreu (ell mateix traductor de l'anònim *Espill al foder* el 1995 i *El llibre de les bèsties* de Lluïl el 2002), Jep Gouzy, Joan Lluís Lluís, Josep Sebastià Pons i Pere Talrich. Podríem destacar les «Publicacions de l'Olivier» com a editorial amb un cert interès per les traduccions del català.

2. EUROPA ENLLÀ: PAÏSOS I LLENGÜES

França

El treball de Poupaud (2005) ens ofereix un punt de partida molt interessant per a abordar els estudis sobre traducció en general i el nostre en particu-

lar. La seva atenció a la traducció d'obres catalanes a França em suggereix tot de reflexions a l'hora d'entendre el marc i els elements que les fan possibles, allí o en altres països. Dono les xifres i apunto els aspectes generals que em semblen d'especial interès.

Entre els anys 1980 i 2000 hi ha 131 llibres traduïts del català al francès, repartits molt irregularment: un de sol alguns anys, el 1993 se'n tradueixen disset, vuit el 2000.

Poupaud, seguint Bourdieu, distingeix tres tipus d'editorials. No és el mateix publicar en una editorial coneguda que en d'altres més marginals, si bé aquestes assumeixen de vegades més riscos literaris. El primer tipus comprèn les editorials més conegudes, de més poder econòmic i de més difusió, generalment amb seu a París, que trien traductors professionals, no necessàriament de la llengua original. La premsa, els agents literaris i els crítics són els factors que inclinen la seva tria. Le Seuil i Gallimard, d'aquest grup, han publicat quatre i cinc llibres catalans respectivament. Un segon grup té menys premis o publica menys best-sellers, i és d'editorials de prestigi establertes fora de París o a l'estranger. Són selectives, no tradueixen prioritàriament de l'anglès sinó que aposten per obres de qualitat de literatures minoritàries, que trien a través de contactes amb editors i medis culturals del país d'origen i distribueixen a través d'una xarxa de llibreries especialitzades. A aquest grup pertany Jacqueline Chambon, que amb vint obres és la que ha publicat més literatura catalana a França durant aquests anys. Al tercer grup, a l'altre extrem del pol comercial, els traductors tenen més capacitat de decisió, dedicats a tasques acadèmiques o editorials com a dedicació principal, i en contacte amb empreses artesanals, que trien obres interessants, difícilment rendibles econòmicament, basant-se en les crítiques aparegudes, en el contacte amb editorials catalanes i en les propostes d'autors i traductors. Així l'editor Christian Bourgois es va interessar per Jaume Cabré, recomanat per Lobo Antunes, que tenia el mateix editor català que Cabré. Trobem fins a 48 editorials, amb predomini de les del tercer grup —que inclou editors reconeguts i d'altres d'activitat més ocasional— amb algun llibre català traduït, des de les més conegudes Corti, Verdier, Bourgois, fins a la Regie de la Culture Catalane de Perpignan o les edicions del Trabucaire, sovint amb una sola traducció.

Les traduccions no serien possibles sense les subvencions, que cobreixen dos terços dels costos i de vegades més, i així possibiliten la publicació i la supervivència de moltes empreses petites. El CNL (Centre National du Livre) omple llacunes que difícilment serien rendibles econòmicament. Des de Catalunya, la ILC i l'IRL s'han encarregat de la subvenció de gran nombre de traduccions.

Sovint un autor és traduït per diversos traductors, de vegades només d'una obra catalana. Edmond Raillard, amb més de deu títols (Monzó i Pàmies principalment), Edmond Lesfargues, fundador de les Editions Féderop, amb vuit títols, i Mathilde Bensoussan amb sis, són excepcions destacables.

Un cas característic de la publicació de traduccions, el vaig saber en la pre-

sentació, a l'IEC (27.04.06), de la traducció del *Tirant lo Blanch* de Jean-Marie Barberà, professor de la Universitat de Provença. Després de llargues negociacions amb Gallimard, que l'havia de publicar a la *Bibliothèque de la Pléiade*, el projecte es va descartar. Se'n va fer càrrec l'editorial Anacharsis, de Marsella. Frantz Oliví, editor vocacional, entusiasta de la literatura bizantina, es va interessar a través de la connexió grega dels almogàvers i del Tirant, no solament per la traducció de l'obra de Martorell (2003), de la qual va fer una tirada de 2.000 exemplars, sinó per la de Muntaner (*Les Almogavres. L'expedition des Catalans en Orient*, 2002). Després d'això J. M. Barberà ha traduït *Jacob Xalabín* (2006) i *Curial e Güelfa*, que està previst que aparegui aquest novembre. Déu n'hi do per a un catàleg de poc més d'una vintena d'obres!

Traduccions al neerlandès

El neerlandès, pel seu caràcter de llengua transfronterera, i d'altres característiques de població i producció literària, ens ofereix dades interessants per a l'estudi de les traduccions del català. Hi entro guiat per Bob de Nijs, gran divulgador de la cultura catalana, sobretot per les seves traduccions: poemes diversos i sis antologies poètiques de 1968 a 2002, l'una exclusivament de la poesia de Salvador Espriu (1980), totes editades a Bèlgica. A Amsterdam ha publicat *Curial e Güelfa* (1996), *Tirant lo Blanc* (1988, que va tenir tres edicions en sis mesos i una quarta, revisada, el 2001), *Les històries naturals* de Joan Perucho (1989) i *Bearn* de Llorenç Villalonga (1991). També va intervenir en la traducció de *Mirall trencat* (1991), signada per Robert Adelaar, traductor d'*Aloma* (1993), ambdues de la Rodoreda. És curiós el fet que les novel·les, dels traductors en general, són publicades a Holanda (a Amsterdam, si no ho indiquem altrament) i la poesia quasi sempre a Flandes.

A més d'*El jardí dels set crepuscles* de Miquel de Palol (Leiden, 1995), Elly de Vries-Bovée ha traduït sis llibres de narradores catalanes. De Carme Riera: *Epitelis tendríssims* (1991); de Mercè Rodoreda: *La meva Cristina i altres contes* (1993), *La plaça del Diamant* (1990, quatre edicions); de Montserrat Roig: *La veu melodiosa* (1988), i d'Isabel Clara Simó: *Històries perverses, Perfils cruels* (1996) i *La salvatge* (1995).

Un altre traductor destacat és Adri Boon, ha traduït sis llibres d'autors catalans: *Un Diari (1919-1920)* de Dalí (Leiden, 1995); *Laila* i altres contes i poemes d'Espriu (Den Haag, 1995); *Camí de sirga* de J. Moncada (1992), *Llibre de cavalleries* de Perucho (1992), una selecció d'*El Quadern gris* de Pla (1993) i *Temporada baixa* de M. Mercè Roca (1995).¹

1. Podem citar d'altres noms, que han traduït una o dues obres: Antolie Helversteijn (*Mecanoscrit del segon origen* de M. de Pedrolo, 1986), Marga Demmers (*Te deix, amor, la mar com a penyora* i *Jo pos per testimoni les gavines* de Carme Riera, 1988), Annemieke van de Pas (*Fortuny* de Pere Gimferrer, 1988), Antoinette Verweij (*El teu nom és Olga* de J. M. Espinàs, 1989), Henriëtte Aronds (*Tot quant veus és el mar* de Gabriel Janer Manila, 1991), Kees Bakker (poesia de Salvador

Les traduccions del català, subvencionades per Catalunya i pels Països Baixos, tenen ressò en revistes i suplementos literaris —*De Volksrant, Esquire...*—, que mostren un coneixement progressiu de la realitat catalana. *El teu nom és Olga* va aparèixer com a «traduït de l'espanyol», però les crítiques mostren un coneixement cada vegada més ampli de la nostra literatura. Pla s'edita com a clàssic a la col·lecció *Privédomain* de l'editorial De Arbeiderspers; Gimferrer es compara a autors com Huysmans o Couperus; la Biblioteca espanyola (De Spaanse Bibliotheek) de l'editorial Menken Kasander & Wigman, té en compte el plurilingüisme estatal, i el *Tirant*, en una col·lecció de clàssics, es veu com a precursor del *Quixot* i de l'*Orlando furioso*, segons diu Peter Venmans al *Volksrant*.

Una altra conseqüència positiva de les traduccions és que poden donar lloc a noves manifestacions artístiques. Bob de Moor va dirigir la versió teatral de *La plaça del Diamant* (1996) a Bruges i l'obra va sortir de gira. A part de l'èxit teatral que va aconseguir, l'adaptació teatral assegura la venda de la novel·la en edicions successives.

Traduccions a l'alemany

Ja hem dit que els catàlegs oficials no reflectien necessàriament tota la producció en català. Hi ha obres destinades a la representació teatral que s'editen per d'altres canals que els institucionals o que no hi consten per alguna raó o altra. Repassant la *Bibliografia de la literatura alemanya* (Robles 2005), de la qual ens parlarà aquí Til Stegmann —tan actiu per a la nostra causa!—, trobem 55 obres traduïdes a l'alemany publicades els anys 1998 i 2003, enfront dels 39 títols que constaven als catàlegs de l'IRL (si descomptem els 6 que coincideixen en tots dos catàlegs).

Cenyint-nos a aquest període observem que hi ha una diversitat de traductors, d'editorials, i de llengües interposades de les quals es tradueix. Amb mitja dotzena de llibres traduïts hi trobem Petra Zickmann i Manel Pérez Espejo (que, en col·laboració, tradueixen Guillem Frontera, Carme Riera i Andreu Martín); Elisabeth Brilke (Quim Monzó, M. Antònia Oliver, Sergi Pàmies, M. Mercè Roca, Isabel-Clara Simó i Pep Subirós); Klaus Laabs (quatre de Belbel i dues de Benet i Jornet); Marion Lütke (la sèrie de Flannagan, d'Andreu Martín i Jaume Ribera), i Dorothea Locker & Alexander Potyka (la sèrie de la bruixa avorrida d'Enric Larreula i Roser Capdevila). Amb quatre traduccions els segueix Theres Moser (M. Mercè Marçal, Quim Monzó, Xavier Moret i M. de Palol). Els altres traductors tenen una producció més limitada.

Hi ha dades dignes d'observar: la col·laboració entre l'especialista de la llengua d'arribada i el de l'original, les traduccions directes i de traductor únic

Espriu, 1993), Aline Glastra van Loon (*Estudi en lila* de M. A. Oliver, 1995), Frans Oosterholt (*La magnitud de la tragèdia* de Quim Monzó, 1997), i *Igur Nebli* de M. de Palol, Leiden, 1997).

i les traduccions indirectes, a partir de l'espanyol, de Laabs, Lütke (en part) i Locker i Potyka. Les obres de més popularitat, teatrals o de gènere, són fàcilment traduïdes per llengua interposada.

De tota manera, l'interès del llibre de Robles no s'esgota en el període esmentat. Hi trobem totes les traduccions conegudes del català a l'alemany dels diversos països on es parla, tant les obres senceres, com els poemes, contes, i qualsevol mena de composició continguda en volums de major extensió: antologies, revistes, etc. Les obres senceres, únicament, no donen idea de la projecció d'un determinat autor. Els poetes, sobretot, poden ser presents en infinitat de publicacions. De Verdagner, com a exemple més excepcional, hi ha 26 pàgines de bibliografia. De Vicent Andrés i Estellés hi ha 13 pàgines, nou de Quim Monzó (algun llibre es troba complet ajuntant les referències dels contes per separat; la majoria traduïts per Monika Lübcke) i sis de Mercè Rodoreda, en qui s'ha especialitzat Angelika Maas. Trobem nombroses reedicions de moltes obres, i noms de traductors prolífics: Chrapkowski, Fastenrath, Grossmann, Höhle, Radatz, Rövenstrunck, Stegmann, Zickmann, i d'altres. Cal dir que la gran majoria de traductors a l'alemany ho són directament del català, si bé un 19% ho són d'altres llengües. Dels 173 traductors censats, 26 tradueixen de l'espanyol, quatre del francès, dos de l'anglès i un del portuguès.

El fet que la literatura catalana sigui invitada d'honor a Frankfurt ha provocat, per exemple, que Kirsten Brandt, fins ara traductora de l'espanyol i el portuguès, es dediqui també al català. Té entre mans les traduccions d'*El carrer estret* de Pla, *Les veus del Pamano* de Cabré i *La ciutat invisible* de Rosales i es considera promotora de la literatura catalana a l'exterior (veg. Piquer 2005).

A Alemanya hi ha molts més lectorats de català que no a Espanya. La Catalanística hi gaudeix de magnífica salut. Els qui tenim alguna relació amb aquests cercles ens hi sentim plenament a casa. I malgrat tot, hi ha una reflexió, no solament pel que fa a Alemanya sinó a d'altres països, i als nostres i tot, que em fa preguntar fins a quin punt la bona salut acadèmica incideix en el coneixement de la gent corrent, amb un cert grau de cultura, sobre el català i la seva literatura. O en el d'alguns periodistes, que han mostrat prejudicis i opinions inquietants respecte al fet que la cultura catalana fos la invitada d'honor a la Fira de Frankfurt. No és estrany, si considerem que tampoc a Catalunya, o des de l'IRL, no s'acaba de tenir clar. Joan Solà (2006) acabava un article sobre el 20è Col·loqui Germanocatalà a Tübingen dient:

Michael Ebmeyer, amb una informació increïblement precisa, analitzà el batibull creat al voltant de la fira de Frankfurt del 2007: en definitiva, el problema és fer encaixar la manera com ens veuen des de fora (per a certs alemanys, *enfora de l'oasi dels intel·lectuals que vam descriure l'altre dia*,² som un simple apèndix, més aviat molest, d'Espanya) amb la manera com volem ser vistos nosaltres.

2. El subratllat és meu.

I López Bofill (2006), poc abans, assenyalava l'hostilitat davant del procés de l'Estatut i de la Fira de Frankfurt com a excloent d'escriptors castellans. Vet aquí la meva inquietud.

L'Europa Centreoriental. Traduccions al polonès

El número 11 de *Quaderns, revista de traducció* ens ofereix estudis excel·lents sobre les traduccions del català (i al català, d'aquestes llengües) a Polònia, Txèquia i Eslovàquia, Hongria i Eslovènia. No insistiré en el que hi diuen els autors, molt menys tenint en compte que molts són aquí i que hi ha prevista una taula rodona que tractarà d'aquests països, a més de les traduccions a Romania i a Rússia. Només voldria fer alguna observació personal, en la línia general del meu parlament, tot pregant-vos que disculpeu el meu atreviment.

Entrem en uns països on em sembla percebre una sintonia especial amb el català, per l'extensió de les llengües respectives, sense estat en molts períodes de la seva història; pel fet que la traducció n'hagi estat una eina de redreçament (fet que situa en un terreny diferent la discussió teòrica de l'estrangerització i l'anostrament, que els estudis sobre traducció no sempre veuen amb els mateixos ulls, quan es tracta de llengües més potents en el context mundial), i fins i tot per una mena de complicitat política, amb paral·lels que mai no ho són del tot, però tanmateix eficaços per a establir ponts de trobada. Les èpoques de dominació alemanya, austríaca, russa; les coincidències de l'Espanya de Franco i la «normalització» txeca, etc., són elements que, almenys entre els cercles d'iniciats, han generat un corrent recíproc de simpatia. Els lectorats de català sovint han despertat vocacions de traductor. Xavier Farré, de qui vaig ser professor a la URV, és actualment un traductor de referència del polonès, a partir de la seva estada i arrelament com a lector a Polònia. (El mateix any que Farré era a Poznan, Eloi Castelló era a Budapest i aviat va començar a traduir de l'hongarès amb ajut dels col·legues d'allí. Guillem Calaforra ha estat a Cracòvia. A Praga i a Brno també hi ha lectorats). Però si sortim d'aquests ambients, la literatura catalana sovint és presentada com una part de la cultura d'Espanya, sense distingir-ne la llengua, i hi ha una dispersió de traductors que pot crear visions distorsionades. A Polònia nou traductors diferents han abordat l'obra d'Espriu i la política de les editorials grans s'inclina per traductors professionals que coneixen més bé d'altres llengües, que fan d'intermediàries. Obres d'èxit es tradueixen del castellà, com *La plaça del Diamant* de M. Rodoreda, o del castellà, del francès i de l'alemany, en el cas de part del teatre de Belbel, sobretot en les representades i no publicades (no és, però, el cas d'Anna Sawicka —en el treball de la qual (2004) em baso—, que n'ha traduït *Tàlem*). Hi ha també traduccions en tàndem polonès-català, una fórmula que es revela eficaç en molts casos. Sembla que les revistes *Czas Kultury*, *Literatura na świecie* coneixen força bé la realitat catalana. Però, tal com assenyalava el treball esmentat, moltes revistes culturals tenen un caràcter efímer i poc ressò, sobretot si surten

fora de la capital: Cracòvia, Lublin, Poznań o Wrocław. Els traductors-catalanistes —Cedro, Gryc, Łuczak, Sasor, Sawicka, Tomaszewski— només tenen accés a revistes o a editorials petites, no lucratives, per exemple universitàries, com Księgarnia Akademicka a Cracòvia, que han de recórrer a títols subvencionats, lliures de drets d'autor.

Traduccions al txec i l'eslovac

Les traduccions a l'eslovac (Schejbal & Utrera 2004) es redueixen a tres. Però les traduccions al txec vénen de lluny.³ La tradició es va perdre o diluir durant bastant de temps, fins que els anys seixanta i primers setanta, l'editorial Odeon de Praga i la revista *Svetová Literatura* van ser els baluards del català durant el període totalitari, i Jan Schejbal el traductor del català per excel·lència. Ha traduït tretze obres a partir de 1974 (a part d'incomptables col·laboracions periòdiques), de Rodoreda, Espriu, Ors, Víctor Català, Calders, etc., amb tirades considerables, de 2.500 exemplars fins a 33.000 en algun cas. Però actualment hi ha una certa por editorial, malgrat el suport institucional, possiblement per una adequació a nous mètodes de promoció i política del llibre, després dels canvis polítics dels darrers anys.

Traduccions a l'hongarès

Permeteu-me una petita anècdota. En llegir (Castelló & Faluba 2004) que Brachfeld havia vingut a Catalunya per estudiar les relacions entre la Corona d'Aragó i el regne d'Hongria (Jaume I es va casar amb Violant d'Hongria) i les referències que en feia l'antiga literatura catalana, vaig (re)descobrir un traductor d'obres que havia llegit en la meva adolescència. Eren novel·les de Lajos Zilahy, encara d'una notable popularitat els anys de la nostra postguerra, traduïdes al castellà per F. Olivér Brachfeld.⁴ Vet aquí com una dèria d'historiador converteix algú en estudiós de la literatura catalana i en traductor al català i a l'espanyol. Sens dubte Manuel Llanas i Ramon Pinyol ens enriquiran sobre el personatge.

Quant a les traduccions catalanes a l'hongarès, després d'una influència que va deixar poc rastre, i d'una represa molt deficient (veg. Castelló & Faluba 2004: 31), el contacte ha augmentat en els últims decennis. A la Universitat de Budapest s'estudia el català i, a l'empara del seu Departament d'Espanyol, es publica una «Biblioteca catalana», ajudada per la política de subvencions que ja ens és familiar. Kálmán Faluba i Károly Morvay, amb el seu *Diccionari Català-Hongarès* i *Diccionari Hongarès-Català*, van fer una aportació important, i les antologies poètiques, de contes, com l'editada per Montserrat Bayà i Zsuzsa Tomcsányi, o

3. Schejbal, sol (1974) o amb Utrera (2004), en qui em baso, ens en parlen a bastament.

4. Són *Primavera mortal*, Barcelona, Apolo, 1938, també traduïda al català; *El amor de un anepesado mío*, Barcelona, Lara, 1944, i *Algo flota sobre el agua*, Barcelona, Norte, 1944.

les dues de teatre, el nombre creixent de traduccions, les revistes i els dossiers catalans recullen la nostra realitat literària amb normalitat prou lloable.

Un detall que m'ha cridat l'atenció és que, de les editorials que han traduït alguna obra del català consignades al treball de Castelló i de Faluba (2004) —Kriterion, Mentor, Kozmosz, Európa (quatre traduccions), Z Füzetek, Íbisz (sis traduccions) i Palimszeszt—, les dues primeres tenen la seu a Romania, cosa que indica que la població hongaresa d'aquell estat és ben activa a l'hora de publicar traduccions a la seva llengua, almenys en poesia.

En poc temps, els traductors hongaresos, actuant sols o en col·laboració, han fet assequibles els escriptors catalans moderns i algun clàssic. Balázs Déri, György Jánosházy, Krisztina Nemes, Judit i Zsuzsanna Tomcsányi, E. Székely han posat a l'abast del lector obres de Jaume Cabré, Blai Bonet, Ramon Llull, Ausiàs March, Jesús Moncada, Mercè Rodoreda, Montserrat Roig, Llorenç Villalonga i el *Jacob Xalabín*, i han recuperat així un corrent esmorteït durant molt de temps. Com diu Faluba (2000:622)

ara sembla com si aquest riu trigués més a desaparèixer, com si el seu cabal cresqués.

Traduccions a l'eslovè

Només voldria destacar que la col·laboració, entre membres del PEN Club d'Eslovènia i de Catalunya sobretot, ha fet possible la participació de poetes en festivals que han impulsat traduccions de poetes reconeguts i emergents, generalment publicades en revistes o en les actes de les trobades. De l'eslovè i a l'eslovè, tradueix Simona Škrabec, que després de Calders i de Foix ha traduït Moncada i Cabré, part d'una incansable activitat a cavall d'Eslovènia i Catalunya. També cal destacar la col·laboració entre Marjeta Prelesnik Drozg i Aurora Calvet (Monzó, Rodoreda), per assenyalar alguns noms dels quals tinc més informació.

Altres dades, altres llengües

Malgrat que una ullada a les taules ens pot fer veure que les traduccions al castellà són les més nombroses, s'ha pogut afirmar que «cap llibre amb l'etiqueta 'traduït del català' ha estat un èxit en castellà».⁵ Això no vol dir que no hi hagi hagut un esforç de publicació. Rosales també comenta aquest rebuig, però fa notar que els últims cinc anys s'han traduït més novel·les del català al castellà que en tota la història anterior (Cambra *et alii* 2003: 18).

Hi ha bones vendes de les traduccions quan es tracta de premis importants o d'autors reputats. Plaza & Janés, Planeta, Anagrama, tradueixen al castellà obres catalanes. En alguns moments també han afavorit les traduccions els lligams de «Quaderns Crema» —que després va crear el seu propi segell editorial

5. Editorial de la *Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya*, 121, desembre, 2003, 6.

en castellà, el Acantilado— amb Anagrama, o els d'Edicions 62, Columna i Bro-mera amb Península, Ediciones del Bronce i Editorial Algar respectivament.

Hi ha esforços notables. Pel que he espigolat, sé que l'editorial Calambur de Madrid publica la traducció al castellà d'antologies d'escriptors balears, amb l'ajuda de la Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes. L'editorial Ñaque, de Ciudad Real, ha publicat teatre, Milenio, de Lleida, també ha editat traduccions al castellà. La feina de la Fundació Lluís Carulla, actualment dirigida per Carles Duarte, és de primer ordre pel que fa a la projecció de la literatura catalana antiga, concretament amb la traducció d'obres fonamentals de la col·lecció «Els nostres clàssics». Els grans textos catalans de la Barcino sortiran en castellà editats per DVD edicions. La projecció no s'acaba en el castellà: Tamesis, Herder i Féderop han editat o preveuen edicions imminents pel que fa a l'anglès, l'alemany i el francès respectivament. Sota segell compartit, Barcino i Tamesis acaben d'editar en anglès una antologia de la poesia d'Ausiàs March: *Verse Translations of Thirty Poems*, traduïda per Robert Archer, i la traducció dels capítols de la *Crònica* de Ramon Muntaner sobre la incursió dels almogàvers a Bizanci, a càrrec de Robert D. Hughes.

A l'altre extrem de la Península Ibèrica, la democratització de mitjan setanta, comuna als dos estats veïns, va renovar contactes amb la literatura catalana. La col·laboració entre l'Instituto Camões i la Institució de les Lletres Catalanes ha afavorit la traducció d'obres catalanes al portuguès. El catàleg de les traduccions entre 1974 i 2000 (Madureira i Forteza 2001) recull 22 obres de 14 autors i dues antologies poètiques.

En anglès, llengua actualment de referència, hi ha traduccions catalanes, si bé no és fàcil una difusió normal. Rosenthal va tenir èxit amb la traducció del *Tirant lo Blanch* (1984), i se n'hauria d'estudiar el procés amb atenció. Però els índexs de traducció, de totes les llengües, són baixíssims, tant als EUA, un 1%, com a la Gran Bretanya, un 3% dels llibres publicats, segons Getman (Cambra *et alii* 2003: 20-21). Dóna dades, no per anecdòtiques menys interessants, per concretes: a la Universitat d'Arkansas es va publicar *Cavalls cap a la fosca* de Baltasar Porcel amb gran èxit de crítica. D'una edició de 1.195 exemplars, se'n van vendre 818, se'n van regalar 187 i en queden en estoc 190. De *Les primaveres i les tardors* se'n van editar 835 exemplars, dels quals se'n van quedar uns quants els responsables de l'edició i quinze la Institució de les Lletres Catalanes. Dels 800 que quedaven, se'n van vendre 386, se'n van regalar 108 i encara en queden 232. Pel que fa al volum de traduccions, Castells (2005) dóna dades lleugerament superiors parlant dels EUA, però no gaire. De més de 86.000 llibres que s'hi van publicar el 2004, menys del cinc per cent van ser traduccions d'altres llengües. En països amb cultures potents com Itàlia, França i Alemanya només augmentaria a un deu per cent.

Moltes altres dades es podrien investigar, des de les traduccions a l'italià, a la presència entre les llengües nord-europees o en altres continents i països exòtics. Però en tenim prou per a aturar-nos aquí, de moment.

3. PROMOCIÓ GENERAL I ALGUN EXEMPLE CONCRET

Penso que la política cultural en el terreny de la traducció —igual com en el terreny cultural en general— ha de tenir en compte molts factors. La situació internacional explica i facilita les relacions de cada moment. La guerra civil espanyola va provocar un interès també literari: des de la producció de Bernanos a la traducció relativament primerenca a França de Joan Sales (el qual va promocionar també la traducció de *La plaça del Diamant*, al marge d'ajuts oficials). La militància de Pau Casals o Joan Miró van fer visible Catalunya. La identificació amb països que lluiten per la seva emancipació ha provocat tradicionalment sentiments de simpatia amb Irlanda o amb els països del centre i est europeu. La democratització obre portes en general: la pràcticament paral·lela de Portugal i Espanya ha afavorit els contactes literaris.

En unes condicions polítiques estables, les institucions han de tenir un programa cultural que afavoreixi la producció, els contactes diversos i la presència internacional. El suport a l'ensenyament de la llengua en tots els camps és prioritari, sobretot en la creació i conservació de càtedres i lectorats (cal preveure la jubilació dels Terry, Sansone, Yates), però també en l'estímul a les societats de Catalanística, molt sovint impulsores de traduccions, i fins i tot als casals catalans més actius escampats pel món. Els departaments de llengües estrangeres, les escoles d'idiomes i les facultats de traducció i interpretació de casa nostra han afavorit la presència de professors procedents d'altres països, potencialment interessats per la nostra literatura. No deuen ser alienes a això les traduccions del xinès al català de Séan Golden, i el fet que Ronald Puppo sigui professor a Vic deu haver pesat a l'hora d'animar-lo a traduir Verdaguer, per esmentar un parell d'exemples que conec.

Tot plegat suposa, en tots els països, una infraestructura de suport:

El país d'Europa que gasta més diners públics (molts més que qualsevol altre) per promocionar la seva llengua i la seva literatura a l'exterior és el Regne Unit: a través del British Council, més els diners que hi dedica el Ministeri, que s'hi han de sumar. El segon és França. El tercer, amb molt poca diferència, és Alemanya, i el quart és Itàlia, que dedica a aquesta funció més del doble dels recursos que hi dedica l'Institut Cervantes [...] Els alemanys han estat pagant tota la vida a través d'Internations [...] Sense oblidar altres agents culturals que ajuden a fer aquestes coses (Cambra *et alii* 2003: 15-24).

Quant a la varietat d'ajuts a les traduccions, n'hi ha diverses. Al traductor o a l'editor, subvencionant l'edició o adquirint-ne un nombre d'exemplars que pagui part dels costos. Sembla que la simple adquisició d'exemplars és poc útil. Més útil sembla establir les condicions que permetin la difusió de les obres, valorar-ne la distribució, potenciar els viatges de promoció dels escriptors, estimular la presència de la literatura catalana en fires i exposicions, i les mesures pertinents en cada cas. Per a una política de mercat, no sempre són gaire efec-

tius els agents literaris tampoc. La relació espontània entre editors és desigual. Les institucions han de promoure el contacte entre editors i escriptors o buscar-los des dels països d'origen. Les fires poden ser eficaces. Un aspecte que cal tenir en compte en la promoció és, no solament quant es publica sinó què i com es publica. De vegades les xifres donen una falsa imatge de la projecció de la nostra literatura. No és el mateix una editorial que una altra a l'hora d'assegurar una presència real. Les editorials o les revistes universitàries poden condemnar una traducció a un cercle molt minoritari, sovint endogàmic, amb poca incidència entre el públic lector general. Rosenthal va escriure:

Al meu parer, s'haurien d'evitar els petits nuclis de catalanòfils i les editorials universitàries com a mitjans de publicació. En general ni els uns ni els altres no tenen recursos per a promoure i distribuir llibres i, en certa mesura, existeixen al marge tant del món literari com del gran públic que compra i llegeix llibres (citat per Castells 2005).

És clar que hi ha universitats que són editores molt potents, com la de St. Petersburg. Cal estudiar la situació en cada país i aprofitar el sistema que hi funciona.

Les associacions d'escriptors (AELC, PEN) han censat traductors, han establert contactes, han fet trobades i han potenciat traduccions arreu. Al cicle «Veus d'escriptors. Encontre entre literatures d'Europa» que es va celebrar del 14 al 17 de novembre de 2005 a l'Ateneu Barcelonès, hi van col·laborar autors, traductors i editors, el PEN Club, la Casa de l'Est, l'Institut Ksiazki i el Consolat de Polònia a Barcelona, la Generalitat, la ILC, l'Ajuntament de Barcelona i la Fundació Caixa de Sabadell: interessats directes, poders públics i capacitat de captació de fons (d'entitats bancàries o d'empreses diferents en d'altres casos).

La Institució de les Lletres Catalanes fa temps que treballa en la recollida de dades, en el registre de les traduccions a d'altres llengües, en la convocatòria d'ajudes i en els contactes institucionals amb l'exterior. Hi ha unes altres institucions, fundacions i associacions que treballen en la mateixa direcció, molt sovint connectades amb la ILC. Hi ha, ara mateix, una institució fonamental que ens té, però, amb l'ai al cor. Em refereixo a l'Institut Ramon Llull (IRL).⁶ La

6. Es firmà el conveni de creació de l'IRL el 5 d'abril de 2002 entre la Generalitat de Catalunya i el Govern de les Illes Balears, amb l'acord del Ministerio de Asuntos Exteriores. Joan M. Pujals n'era nomenat director. Les relacions van continuar amb el nou govern de les Illes Balears el 2003. El canvi de govern que van propiciar les eleccions al Parlament de Catalunya de novembre del mateix any va suposar, l'any següent, el canvi de càrrecs responsables, que s'havia de consensuar entre els dos governs. La filtració de noms, el rebuig d'alguns dels proposats, la manca d'acord, van provocar que a finals del 2004 el Govern de les Illes Balears comunicés la separació de l'IRL. L'Institut d'Estudis Balearics va passar a ser dirigit per Gabriel Janer Manila. La redefinició del Llull amb l'entrada del Govern d'Andorra —que encara no s'ha produït—, la participació de l'IEC, el paper de les universitats, no han acabat encara de ser ben concretats. Malgrat la tasca que l'IRL no ha deixat de fer (això sí, limitat oficialment al Principat, si bé amb expressats desigs de col·laboració), hem viscut i encara vivim una etapa accidentada, reflectida puntualment a la premsa, on ho he anat seguint. El

seva creació va despertar moltes expectatives, per tal com el vèiem —almenys alguns catalans interessats per la llengua— com el nostre British Council o Institut Goethe. L’anunciada coordinació de les àrees de llengua (lectorats i ensenyament), de les societats de Catalanística i de l’àrea de traducció va despertar expectatives importants. Sobretot ens encoratjava la intenció de ser una institució amb voluntat d’incorporar tots els Països Catalans. No es renunciava a incorporar la Comunitat Valenciana al projecte.

L’Instituto Cervantes assumia una certa col·laboració (materialitzada segons la bona voluntat dels responsables en cada país). L’evolució ha estat molt accidentada, amb canvis de noms i d’estratègies. Mentrestant la cultura catalana ha estat invitada d’honor a la Fira de Guadalajara, se n’han fet mostres a Santiago de Xile, Nàpols i Nova York. S’han celebrat les Jornades de la Cultura Catalana organitzades per l’IRL, amb la col·laboració de l’Instituto Cervantes de Moscou (a la seva universitat el català s’ensenyava des de 1978), on es va presentar, com a cloenda, la traducció del *Tirant lo Blanc* per Piotr Skobtsev, Marina Abràmova (que ens en parlarà aquí), Iekaterina Gúixina i Galina Denissenko. Cal dir-ho tot. Però el retard en la constitució del Comitè Organitzador de la participació en la Fira de Frankfurt de 2007, les sempiternes discussions sobre què és cultura catalana i què és literatura catalana, les absències de diputats al Parlament en algun ple que pretenia perfilar-ho, el paper dels editors i el de les institucions, no són dades que contribueixin a la tranquil·litat d’una literatura que, per la seva empenta intrínseca, mereix uns criteris més definits i estables. No creiem rebaixar-nos amb anècdotes, en tot cas prou representatives, en un moment que cal tenir clar què i com es promociona.

L’IRL ha publicat, en anglès i en castellà, uns catàlegs que comprenen entre quinze i vint-i-tres autors de diversos gèneres. Recullen clàssics literaris catalans, teatre català contemporani, narrativa catalana contemporània, assaig en català i poesia catalana contemporània. Al marge de la discussió, sempre possible, sobre el cànon que propugnen, especialment quan es tracta d’autors contemporanis, els catàlegs ofereixen una breu notícia de l’autor, una bibliografia selecta, les darreres obres traduïdes i a quins idiomes i algun fragment de la seva obra amb el nom del traductor a l’anglès o al castellà.

Hi ha autors catalans que han aconseguit una notabilíssima acceptació, sembla que per canals normals, prioritàriament comercials: la traducció d’alguna de les obres que hem vist, la del *Tirant* de Rosenthal, les d’Albert Sánchez

---

nomenament de Caterina Mieras com a consellera de Cultura, les dimissions de Xavier Albertí com a director de l’àrea de Creació del Llull, substituït per Borja Sitjà, la de Xavier Folch com a director de l’IRL el febrer de 2006, que havia acceptat el càrrec el maig de 2004, però encara no nomenat administrativament, la dimissió de Mieras, substituïda per Ferran Mascarell, el nomenament d’Emilio Manzano com a director del Llull, el d’Anna Soler-Pont com a comissària general de la cultura catalana i coordinadora general del projecte de Frankfurt, etc., fan trontollar la confiança en l’eficàcia necessària. Massa noms en tan poc temps per molt solvents que siguin alguns!

Piñol, que té contractada la traducció de *La pell freda* a 27 idiomes, etc. Hi ha una activitat orientada cap a l'exterior que obre perspectives optimistes. M'interessa constatar, encara que sigui amb un parell d'exemples que he seguit de més a prop, la participació, l'entusiasme i la professionalitat de les persones que fan del tot rendible el suport de les institucions en certs actes.

La Diputació de Tarragona va organitzar quatre sessions de lectures «Recuperem la paraula amb *Camí de sirga*», de Jesús Moncada, obra traduïda a quinze llengües a finals de 2005. Algunes d'aquestes llengües van ser convocades a Tarragona i el contacte entre diversos traductors de l'obra i el públic va ser realment positiu.

L'IRL, la ILC i editorial Proa van propiciar una trobada de traductors de Jaume Cabré, per als dies 11 i 12 de novembre de 2005, que iniciava una forma de contacte coneguda en d'altres literatures —al voltant d'Umberto Eco o Günther Grass, per exemple—, però que no s'ha donat a Catalunya. Jaume Aulet va fer una encertada presentació de l'obra de Cabré, però els traductors van ser els grans protagonistes, centrats especialment —la desena aproximada que hi va assistir— en els problemes i solucions de les traduccions de *Senyoria*, *Les veus del Pamano* i *L'ombra de l'eunuc*. Són aquí, a Budapest, algunes de les traductores assistents i ho podeu ratificar. La reunió de traductors amb l'autor no pot sinó millorar la qualitat i també hi vaig observar un caliu humà beneficiós per a l'acostament a l'obra i, de retop, a Catalunya, on Jana Matei se sentia acollida en una comunitat acollidora; Kirsten Brandt remarcava l'interès dels editors alemanys, que apostaven fort per *L'ombra de l'eunuc* (tant com per Ruiz Zafón, afegia), i Bashkim Shehu treballava en la traducció de *Senyoria*, el primer llibre català traduït a l'albanès, i es preparava una traducció de la seva obra al català.⁷

7. Traduccions d'obres de Jaume Cabré, per ordre cronològic de cadascuna:

—*La teranyina*. Castellà: tr. Enrique Sordo, Barcelona: Argos-Vergara, 1984. Francès: tr. Patrick Gifreu, Du Chiendent, 1985.

—*Fra Junoy o l'agonia dels sons*. Castellà: tr. Enrique Sordo, Madrid: Espasa-Calpe, 1988.

—*Llibre de preludis*. Castellà: tr. Enrique Sordo, Madrid: Espasa-Calpe, 1989.

—*Senyoria*. Castellà: tr. Daniel Royo, Barcelona: Grijalbo-Mondadori, 1993, 2a ed. Barcelona: Random House-Mondadori, 2005. Hongarès: tr. Zsuzsanna Tomcsányi, Budapest: Európa, 2001. Romanès: tr. Jana Balacciu Matei, Bucarest: Meronia, 2002. Galleg: tr. Dolores Martínez Torres, Vigo: Galaxia, 2002. Francès: tr. Bernard Lesfargues, París: Christian Bourgois, 2004, Prix Méditerranée a la millor novel·la estrangera. Italià: tr. Francesco Ardolino, Roma: Alberto Gaffi, 2006. Albanès: tr. Bashkim Shehu, en projecte.

—*L'ombra de l'eunuc*. Hongarès: tr. Zs. Tomcsányi, Budapest: Europa, 2004. Romanès: tr. Jana Balacciu Matei, Bucarest: Meronia, 2004. Francès: tr. Bernard Lesfargues, París: Christian Bourgois, 2006. Eslovè: tr. Simona Škrabec, que n'ha acabat la traducció per a l'editorial Beletrina de Ljubljana.

—*Les veus del Pamano*. Hongarès: tr. de Zs. Tomcsányi, Budapest: Európa, 2006. Espanyol: tr. Palmira Feixas, acabada i a punt per a Barcelona: Destino. Alemany: tr. Kirsten Brandt, Frankfurt: Insel-Suhrkamp, prevista per al 2007. Neerlandès: tr. Nelleke Geel, Utrecht: Signature-A.W. Bruna Uitvegers, en curs. Romanès: tr. Jana Balacciu Matei, Bucarest: Meronia, en curs. Francès: tr. B. Lesfargues, París: C. Bourgois, en preparació.

Al castellà Mercedes Caballud ha traduït les novel·les infantils *L'home de Sau* i *La història que en Roc Pons no coneixia*.

4. CONSIDERACIONS FINALS

Arribats aquí només ens queda recapitular alguns dels aspectes que, al meu parer, caldria tenir en compte.

El marc polític de les terres de llengua catalana manca de la necessària unitat d'actuació cultural per a l'eficàcia d'una literatura normal. Les relacions entre llengua i cultura no acaben d'estar definides i, si no ho estan a l'interior, no és estrany que a l'estranger no se singularitzi prou la literatura catalana com una entitat pròpia. L'actuació sectorial és, però, eficaç en molts terrenys i creix a bon ritme. Les subvencions a la traducció són necessàries i es tracta de fer les actuacions que resultin més rendibles per a una difusió equiparable a la d'altres literatures de prestigi. A banda de les institucions oficials, és important la captació de fons d'altres entitats de la societat civil.

Hem parlat de «l'estranger» i cal distingir entre el públic lector en general, amb poca informació o amb la rebuda dels mitjans de comunicació, i l'alta conscienciació dels medis catalanistes, relacionats amb estaments oficials, amb la universitat, societats de Catalanística, associacions d'escriptors, etc. Aquest esforç innegable ha d'anar també dirigit a cobrir el buit entre els dos fronts, amb una projecció a la societat en general, i no solament en antologies, revistes i publicacions closes en els seus àmbits restringits.

Actualment hi ha editorials que tenen una sola traducció del català, unes altres editorials que el primer que pregunten és si determinat llibre o autor està traduït al castellà, o que es limiten a rebre les subvencions sense preocupar-se de la distribució del llibre. Hi ha autors traduïts irregularment, als quals cal situar en més d'una llengua. Tampoc els traductors ni les traduccions no tenen un perfil unitari: hem vist traductors emblemàtics, portaveus de la literatura catalana en la seva llengua; traductors especialitzats en certs autors o èpoques; d'altres traductors professionals no necessàriament coneixedors del català; traductors d'una sola obra; col·laboració entre traductors del país de la llengua de partida i del d'arribada. Hi ha molta feina a fer en aquest camp per racionalitzar-ne la col·laboració i l'eficàcia. La crítica de les traduccions i els estudis comparatius entre elles haurien de ser encoratjats.

La diversitat dels centres editorials, per naturalesa i per diferències entre els països, demana unes estratègies específiques. Cal veure quines editorials universitàries tenen una capacitat important de distribució i quines no, i conèixer la tipologia de les editorials comercials. Sabem que les més grans recorran sovint a traductors professionals, no necessàriament coneixedors del català. Però la seva professionalitat pot ser útil per a una difusió de la literatura catalana a gran escala. Unes altres editorials menys comercials tenen més vocació pels valors literaris de llengües minoritàries i reuneixen traductors competents i més compromesos amb el món català, amb més possibilitats de relacionar-se entre ells i amb els autors que tradueixen. En algunes iniciatives més

amateurs o de principiant hi ha, però, el perill que el traductor sigui més entusiasta que solvent. Tant la qualitat com les xarxes de contacte, tant l'edició com la distribució real s'haurien de tenir en compte a l'hora d'assignar subvencions.

Per a una major eficàcia seria necessari impulsar estudis sobre autors catalans que, tot analitzant-los literàriament, poguessin cobrir les necessitats dels traductors estrangers. Índexs lexicogràfics, informació sobre la seva llengua, sobre el registre o registres lingüístics, els dobles sentits possibles, les al·lusions diverses a la pròpia tradició, a la literatura, a la política o al fet divers al qual potser es refereixen, són importants per a la interpretació de les seves obres i per a la informació del traductor. Les publicacions científiques o més o menys especialitzades podrien ocupar-se'n. Quan jo traduïa Joyce, tenia a la meua disposició vocabularis complets de les seves obres, referències musicals —tal frase al·ludeix a una obra popular a Dublín, tal altra a una òpera de Flotow—, referències biogràfiques, històriques, legals, religioses, lúdiques, que em permetien justificar les traduccions del conjunt o d'unitats de traducció determinades.

L'avenç de la tecnologia permet l'edició de traduccions en molts medis desconeguts fins fa poc i en vies de desenvolupament. No es poden deixar de banda i s'han d'explotar les possibilitats dels e-books, de les publicacions a través d'internet, de les «published on demand», etc. (Cambra 2003: 32-33). Però aquest és un terreny que jo no conec i acabo aquí. Espero de vosaltres, i d'altres estudis, que completin les limitacions de la meua aportació. Moltes gràcies per la vostra atenció i pels suggeriments que em vulgueu fer.

JOAQUIM MALLAFRÈ
Universitat Rovira i Virgili - Institut d'Estudis Catalans

TAULA 1

*Catalunya (1998-2003)**Illes Balears (1999-2003)*

	<i>novella</i>	<i>poesia</i>	<i>teatre</i>	<i>total</i>	<i>novel·la</i>	<i>poesia</i>	<i>teatre</i>	<i>varia</i>	<i>total</i>
Alemanys	29	1		30	7			8	15
Anglès	5	6	4	15	1	2			3
Castellà	138	59	18	215	1	11	2	1	15
Danès		1		1					
Eslovè	4			4					
Èuscar	3			3					
Francès	20	14	6	40	4	5		2	11
Gallec	6	7	4	17		8	4	1	13
Grec	1			1					
Hebreu		1		1					
Hongarès	2	1	2	5	4				4
Italià	8	2	3	13	5	1	1		7
Japonès	1			1					
Letó		1		1					
Neerlandès	1	1		2	1				1
Noruec	1			1					
Polonès	4		1	5	1				1
Portuguès	10	1		11					
Romanès	15	3		18	9	3		1	13
Rus	1	6		7	1				1
Serbi	2	1		3	2				2
Suec		3		3					
Txec	2	1		3					
Xinès		1		1					
<i>Total</i>	253	110	38	401	35	31	7	13	86

Tenint en compte la cinquantena d'obres que coincideixen als dos catàlegs, la suma total seria de 437 traduccions. Dins l'apartat de novel·la, s'hi inclouen algunes obres de narrativa i algun assaig en el catàleg de Catalunya. Al de les Illes Balears posem en l'apartat de «vària» obres descrites com a divulgació, didàctica i cultura, separades de les novel·les i contes. En aquest catàleg incloem les obres de publicació imminent el 2003.

TAULA 2

Índex alfabètics d'escriptor(e)s

J. Alcover*	S. Alzamora	V. Andrés	E. M. A. Anglada	R. Atmetlla	R. Argullol	A. Aymar
J. R. Bach	A. Ballester*	M. Barbal	J. Barril	L. A. Baulenas	S. Belbel	J. M. Benet J.
B. Bonet*	A. Bosch	J. Brossa	Jaume Cabré	P. Calders	J. Cañas	J. Carner
A. Castells	D. Castillo	V. Català	J. P. Cerdà**	A. Clapés	J. Coca	R. Coloma
F. Company	M. Costa i L.*	L. Cunillé	R. Dachs	A. Dalmau	C. Duarte	P. Duch
B. Escudé	J. M. Espinàs	S. Espriu	G. Ferrater	A. L. Ferrer*	J. V. Foix	A. Forcada
Friedlein (ed)	G. Frontera*	Joan Fuster	G. Galmés	P. Gimferrer	J. Gouzy**	J. Guasp*
Guinard*	M. Jaen	G. Janer*	M. P. Janer	Jaume I	D. Jou	R. Leveroni
G. Lienas	J. M. Llompарт*	M. Llor	V. Llorca	R. Llull*	M. Manent	M. M. Margal
A. March	J. Margarit	A. Mari*	I. Mari*	E. Márquez	M. Martí Pol	J. Martorell
P. J. Mascaró*	J. Massot*	B. Mesquida	C. Miyara (ed)	T. Moix	E. Moliner	J. Moncada
I. Monsó	Q. Monzó	A. Morell	X. Moret	P. Morey*	R. Muntaner	M. A. Oliver*
J. Palau i F.	A. Palerm*	M. de Palol	S. Pàmies	F. Parcerisas	M. de Pedrolo	J. Perucho
M. Pessarrodona	J. P. Peyró*	J. Piera	J. Pla	P. Pons*	J. Pont	B. Porcel*
V. Puig	J. Puntí	M. Rayó*	C. Riera*	M. A. Riera*	M. M. Roca	M. Rodoreda
M. Roig	Roselló (ed)*	B. Roselló-P.*	P. Rovira	S. Rusiñol	J. M. Sagarra	R. Saladrigas
J. Sales	A. Salvadó	J. Salvat-P	A. Sánchez P.	I. C. Simó	R. Sirera	R. Solsona
P. Subirós	A. Susanna	L. M. Todó	X-R. Trigo	A. Vicens*	A. Vidal-F.	L. Villalonga*
M. Villangómez*	Virallonga (ed)	R. Xirau	O. Xirrnachs			

(amb un asterisc els del 2n catàleg, i dos asteriscs per als autors de la Catalunya Nord del 1r)

TAULA 3

País Valencià

Llengües:	<i>prosa</i>	<i>poesia</i>	<i>total</i>
Alemanys	1	1	2
Anglès	3	1	4
Castellà	14	3	17
Francès	2	1	3
Gallec	2		2
Itàlia	1	1	2
Llatí	1		1
Polonès	1		1
Romanès	1		1
<i>Total</i>	25	8	33

Autors:

<i>Curial e Güelfa</i> : 2	Eiximenis, F.: 1	Franco, J.: 2	Hdez. Xulvi, A.: 1	Lozano, J.: 1
March, A.: 7	Martorell, J.: 2	Mira, J. F.: 9	Muntaner, R.: 1	Palomero, J.: 1
Pla, Joan: 2	Roig, J.: 1	Roís de Corella: 1	Seguí, J. L.: 2	

AGRAÏMENTS

Aquest treball no hauria estat possible sense els informants que m'han donat les pistes que necessitava. Part de la bibliografia també m'ha estat suggerida per ells. És de justícia anomenar-los individualment:

Jaume Cabré, que em va convidar a la trobada de traductors de les seves obres, que acollia la ILC, institució que va ratificar la invitació.

Xavier Farré, per la informació sobre traduccions al polonès i a d'altres llengües de l'Europa Centreoriental.

Josep Antoni Fluixà, per les dades sobre traduccions d'obres valencianes.

Anna Gispert, per la informació sobre Jesús Moncada.

Vicent Martines, per les dades sobre les traduccions de la Universitat d'Alacant.

Margarida Moles, coordinadora de l'àrea virtual i audiovisual de l'Institut Ramon Llull, pels catàlegs de promoció d'autors catalans.

Bob de Nijs, per una informació completa sobre traduccions al neerlandès i el seu ressò.

Iolanda Pelegrí i Mercè Loire, de la Institució de les Lletres Catalanes, que m'han atès sempre puntualment amb catàlegs i informació diversa.

Joan Peytaví, per les dades sobre la producció nord-catalana.

Sandra Poupaud, que em va donar permís d'usar el seu treball.

Joan M. Pujals, pels catàlegs català i balear, informació i material sobre l'IRL.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CAMBRA *et alii* 2003: Josefina Cambra, Josep M. Castellet, John Getman, Joan M. Pujals i Emili Rosales, «La cultura i la literatura catalana en la seva projecció exterior», *Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya*, 121, 10-39.
- CASTELLÓ i FALUBA 2004: Eloi Castelló i Kálmán Faluba, «Literatura hongaresa i literatura catalana: coneixement mutu», *Quaderns, revista de traducció*, 11, 29-44.
- CASTELLS 2005: Ada Castells, «Amèrica per als americans», *Avui*, 13.08.05, 35-36.
- FALUBA 2000: Kálmán Faluba, «Traduccions recents de literatura catalana a l'hongarès», *Llengua i Literatura*, 11, 619-622.
- GOVERN DE LES ILLES BALEARS 2003: *Els escriptors de les Illes Balears en les llengües del món (1999-2003)*, Palma de Mallorca, Conselleria d'Educació i Cultura - Consorci per al Foment de la Llengua Catalana i la Projecció Exterior de la Cultura de les Illes Balears - Institut Ramon Llull.
- INSTITUCIÓ DE LES LLETRES CATALANES 1995: *Repertori bibliogràfic de traduccions d'obres literàries en català a altres llengües (estat de l'arxiu TRAC a 31/12/95)*, Generalitat de Catalunya.
- INSTITUCIÓ DE LES LLETRES CATALANES 1997: *Literatura en llengua catalana: traduccions, els darrers 20 anys (1977-1996)*, Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT RAMON LLULL s.d.: *Traduccions de Literatura Catalana (1998-2003)*, Barcelona-Palma, Generalitat de Catalunya — Govern de les Illes Balears.
- LÓPEZ BOFILL 2006: Hèctor López Bofill, «Què passa a Alemanya?», *Avui*, 27.02.06, 20.
- MADUREIRA i FORTEZA 2001: Ana Madureira i Assumpta Forteza, *Bibliografia (1974-2000). Catalão-Português, Português-Catalã*, Barcelona, Institució de les Lletres Catalanes.
- MALLAFRÈ 2000: Joaquim Mallafre, «Great Literature in 'small' languages in the Mediterranean area», *Revista de l'AELC*, 1010, 20.03.00, <http://www.catalanwriters.com//publicacions/mediterranean.html>.
- PIQUER 2005: Eva Piquer, «La caiguda del mur», *Avui*, 20.11.05, 48.
- POUPAUD, 2005: Sandra Poupaud, *Agency in Translation: Hispanic Literature in France 1980-2000*, treball d'investigació inèdit, Tarragona, URV.
- PUPPO, 2002: Ronald Puppo, «Verdaguer traduït a l'anglès», *X Seminari sobre la traducció a Catalunya*, Barcelona, AELC, 35-39.
- ROBLES i SABATER 2005: Ferran Robles i Sabater, *Bibliografia de la literatura catalana en versió alemanya*, Aachen, Shaker Verlag.
- SAWICKA 2004: Anna Sawicka, «Polacs i polonesos. Traducció literària català-polonès i polonès-català», *Quaderns, revista de traducció*, 11, 11-27.
- SCHJEJBAL 1974: Jan Schejbal, «Projecció internacional d'Àngel Guimerà», *Àngel Guimerà. En el centenari de la seva mort*, 121-124, Barcelona, Fundació Carulla-Font.
- SCHJEJBAL i UTRERA 2004: Jan Schejbal i David Utrera, «Les traduccions en txec i eslovac d'obres literàries catalanes i viceversa», *Quaderns, revista de traducció*, 11, 45-57.
- ŠKRABEC 2004: Simona Škrabec, «Intercanvi literari entre Catalunya i Eslovènia», *Quaderns, Revista de Traducció*, 11, 89-104.
- SOLÀ 2006: Joan Solà, «Col·loqui de Tubinga», *Avui*, 15.03.06, 6.